

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ПРАКТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ**

До захисту допустити:
Завідувач кафедри
 Олена СТУЛІКА

«16» травня 2023 р.

**«СТИЛЬ БАТЬКІВСЬКОГО ВИХОВАННЯ ЯК ЧИННИК ПРОЯВУ
СЕКСУАЛЬНОСТІ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ»**

Кваліфікаційна робота здобувача
вищої освіти першого
(бакалаврського) рівня вищої освіти
освітньо-професійної програми
«Практична психологія»
Горб Марини Віталіївни

Науковий керівник:
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри практичної психології
Никифоренко Наталя.Олексіївна

Рецензент:
кандидат психологічних наук,
доцент, доцент кафедри психології
та педагогіки Горлівського
інституту іноземних мов
Державного навчального закладу
«Донбаський державний
педагогічний університет»
Грицук Оксана Вікторівна

Кваліфікаційна робота захищена
з оцінкою ЄКТС 74 С
Секретар ЕК
Анастасія ВАГАБОВА
«08» червня 2023 р.

Київ - 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ ТА ФЕНОМЕНА СЕКСУАЛЬНОСТІ В ПСИХОЛОГІЧНІЙ НАУЦІ....	6
1.1. Визначення та характерні риси юнацького віку.....	6
1.2. Психологічні особливості формування сексуальності юнаків.....	11
Висновки до розділу 1.....	16
РОЗДІЛ 2 ВИЗНАЧЕННЯ СТИЛЮ БАТЬКІВСЬКОГО ВИХОВАННЯ ТА ЙОГО ВПЛИВУ НА САМООЦІНКУ.....	17.
2.1. Стиль батьківського виховання як соціально-психологічний феномен...	17
2.2. Самооцінка як складова особистості.....	25
Висновки до розділу 2.....	29
РОЗДІЛ 3 ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ СТИЛЮ БАТЬКІВСЬКОГО ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ НА ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ СЕКСУАЛЬНОГО ПРОФІЛЮ ЮНАКІВ.....	30
3.1 Обґрунтування методів дослідження.....	30
3.2. Аналіз результатів емпіричного дослідження.....	34
Висновки до розділу 3.....	40
ВИСНОВКИ.....	41
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	44
ДОДАТКИ.....	48

ВСТУП

У сучасному світі спостерігається тенденція, коли сексуально-еротична поведінка і мотивація відділяються від репродуктивної біології, пов'язаної з продовженням роду. У минулому біологічно і культурно «нормальною» визнавалася тільки така сексуальна активність, яка сприяла або могла привести до народження дитини. В кінці ХХ ст. становище змінилося. Суспільна свідомість (нормативна культура) прийняла той факт, що сексуальність спрямована не тільки на дітонародження, не потребує виправдання і є самоцінною. Установка на можливу тимчасовість сексуального партнерства похідна від високої соціальної мобільності, яка робить будь-які соціальні ідентичності і належності (професійні, територіально-етнічні, конфесійні тощо) більш мінливими і змінними. Висока мобільність створює ситуацію невпевненості і невизначеності, але одночасно збільшує ступінь індивідуальної свободи і пов'язаної з нею відповідальності.

Важливі зрушення відбуваються в сфері сексуальної моралі. Хоча моральне регулювання і оцінка сексуальних відносин не зникають, вони стають більш гнучкими і реалістичними. Особливо великі зрушення відбуваються в характері сексуальної поведінки і цінностей юнаків. В даний час триває процес радикальної зміни традиційних норм, обмежень і заборон у сфері сексуальних відносин. Сьогодні можна говорити про підвищення сексуальної активності молоді, що супроводжується помітними змінами в суспільстві. Стрімкі зміни в поглядах і уявленнях молоді з питань статевих стосунків носять найчастіше стихійний, нерегульований характер, що не може не позначатися на загальній сексуальній культурі молоді.

Роль сім'ї в виховання та формуванні особистості непорівнянна за своєю силою ні з якими іншими соціальними інститутами. Саме в родині закладаються основи моральності людини, формується норми поведінки, розкриваються внутрішній світ і індивідуальні якості особистості. Сім'я

сприяє не тільки формуванню особистості, але і самоствердженню людини, стимулює його соціальну, творчу активність, розкриває індивідуальність. Батьки висувають різні вимоги до своїх дітей. Одні не тільки мало вимагають, а й пасивно терплять звички, які не викликають у них схвалення. Інші жорстко обмежують своїх дітей, відрізняються нетерпимістю до агресії проти себе і сексуальної поведінки. Треті йдуть на прямий контакт з дітьми та приходять до будь-якого компромісу в цих стосунках та поглядах на життя та активність дитини. Тож, на нашу думку, саме стиль виховання в родині зумовлює особливості психосексуального розвитку дитини. Все це обумовлює актуальність проблеми цього дослідження.

Мета дослідження – дослідити особливості психосексуального розвитку та сексуального профілю в кореляції зі стилем дитячо-батьківських відносин в юнацькому віці.

Об'єкт дослідження – процес психосексуального розвитку в юнацькому віці.

Предмет дослідження – взаємозв'язок стилю батьківського виховання та сексуального профілю юнаків.

Гіпотезою дослідження є те, що батьківське виховання як соціально-психологічний феномен виступає чинником формування особливостей сексуального профілю у юнаків.

Для перевірки гіпотези дослідження були поставлені такі **завдання**:

1. Проаналізувати психологічні характеристики юнацького віку.
2. Визначити рівень та особливості психосексуального розвитку у юнаків.
3. Охарактеризувати батьківські відносини як соціально-психологічний феномен.
4. Емпірично дослідити особливості взаємозв'язку батьківського виховання і формування сексуального профілю в юнацькому віці.

Методи дослідження — теоретичний аналіз вітчизняних і зарубіжних наукових джерел, емпіричне дослідження з використанням методів анкетування, тестування, самооцінювання; статистичних методів

опрацювання даних; методики – «Оцінка сексуального профіля» (О.Ф. Потьомкіна), «Методика діагностики самооцінки» (С.Я. Рубінштейн, Т.В. Дембо; модифікація Г.М. Прихожан), «Поведінка батьків і ставлення підлітків до них» (Е. Шафер).

Теоретичною основою дослідження стали концептуальні підходи, що визначають сутність та характерні риси юнацького віку (І.С. Кон, Е. Еріксон, Х. Ремшмидт, В. Штерн, О.М. Леонтьєв та інші), розкривають особливості формування сексуального профілю (У. Мастерс, В. Джонсон, З. Фрейд, О.Ф. Потьомкіна, А. Кінсі, І.С. Кон та інші), вивчають дитячо-батьківські відносини як соціально-психологічне явище (Ф. Дольто, Е. Берн, К. Роджерс, М.М. Бахтін, Ю.Б. Гиппенрейтер та інші).

Структура кваліфікаційної роботи визначається завданнями та логікою дослідження і складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури, додатків. Робота містить 3 рисунки. Список літератури включає 38 найменувань. Загальний обсяг кваліфікаційної роботи 43 сторінок.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ ТА ФЕНОМЕНА СЕКСУАЛЬНОСТІ В ПСИХОЛОГІЧНІЙ НАУЦІ

1.1. Визначення та характерні риси юнацького віку

В даний час питання про вікову періодизацію юнацького віку вирішено не до кінця. Межі цього віку залежать від дії різних факторів. Однак фактори, що впливають на біологічне і соціально-психологічне входження людини в період юності, численні і не визначаються тільки біологічним або соціальним впливом. Юність – це певний період в онтогенезі людини, який відповідає закінченню і переходу від підліткового віку до зрілості, тобто самостійного дорослого життя.

Не існує єдиної загальноприйнятої думки стосовно хронології віку, так і немає єдиного визначення меж даного віку. Періодизація вікових меж залежить від культури і змінюється з часом. В одній культурі в один і той же час існують різні підходи до визначення рамок, в яких розглядається юність. Так, підлітковий вік зазвичай вважається окремим від юності, попереднім її етапом [39]. Однак деякі визначення включають підлітковий вік як частину юності [54]. Існують і вікові періодизації, що вводять між юністю і зрілістю додатковий етап (молодість, дорослішання). І.С. Кон виділяє ранню і пізню юність. При цьому рання юність має межі від 15 до 18 років і відповідає старшому шкільному віку, а пізня юність займає період від 18 до 23 років, що найчастіше відповідає професійному визначенню та, як наслідок, студентству [23].

Юність розглядається як психологічний вік переходу до самостійності, період самовизначення, придбання психічної, ідейної та громадянської зрілості, формування світогляду, моральної свідомості і самосвідомості. До кінця юнацького періоду завершуються процеси фізичного дозрівання людини.

Психологічний зміст цього етапу пов'язаний із розвитком самосвідомості, вирішенням завдань професійного самовизначення і вступом

у доросле життя. У ранній юності формуються пізнавальні та професійні інтереси, потреба у праці, здатність будувати життєві плани, громадська активність. У юнацькому віці остаточно долається властива попереднім етапам онтогенезу залежність від дорослих і затверджується самостійність особистості. У відносинах з однолітками поряд зі збереженням колективно-групових форм спілкування наростає значення індивідуальних контактів і уподобань.

Юність – напружений період формування моральної свідомості, вироблення ціннісних орієнтацій та ідеалів, стійкого світогляду, громадянських якостей особистості. Відповідальні та складні завдання, що стоять перед індивідом в юнацькому віці при несприятливих суспільних або мікросоціальних умовах можуть призводити до гострих психологічних конфліктів і глибоких переживань, до кризового протікання юності, а також до різноманітних відхилень у поведінці юнаків і дівчат від запропонованих громадських нормативів[55].

У юнацькому віці завершується процес фізичного дозрівання особистості: збільшується вага і м'язова сила, завершується процес статевого дозрівання, відбувається завершення дозрівання всіх систем організму і зменшення диспропорцій їх розвитку.

Перед юнаками і дівчатами стоїть важливе завдання, що вимагає рішення – професійне самовизначення. Отримання освіти в старших класах школи і вищих навчальних закладах характеризується значним збільшенням обсягу, ускладненням і зміною змісту і структури навчального матеріалу. Ці зміни збільшують вимоги до юнаків і дівчат, а так само сприяють зміні рівня домагань учнів. У цьому віці виділяють важливі якості, що сприяють органічній взаємодії з навчально-професійним середовищем, такі як гнучкість, універсальність, самостійність, а так само загальна продуктивність пізнавальних процесів і діяльності [49].

У юнацькому віці відбувається глобальна перебудова ціннісних орієнтацій і поглядів, при цьому відзначається така характеристика

мислення, як філософська спрямованість, яка обумовлена розвитком формально-логічних операцій і великим впливом емоційної сфери. Розвиток мислення в цей період має статеві відмінності. Дівчатам властиво конкретне мислення, вони краще вирішують конкретні завдання, однак їх інтереси в пізнавальній сфері менш визначені і диференційовані ніж у юнаків, яким властиво абстрактне мислення. Відзначається, що успіхи в навчально-професійної діяльності частіше проявляються у дівчат, хоча в більшості випадків гуманітарно-художні інтереси у них переважають над природно-науковими[53].

Увага стає виборчою, залежною від особистих інтересів, при цьому переважає довільна увага. У цей період спостерігається розвинене вміння самостійної організації уваги. Розвиток уваги сприяє формуванню спостережливості, яка стає цілеспрямованою і стійкою. Збільшується обсяг і тривалість збереження інтенсивності, а так само здатність швидкого перемикавання між об'єктами уваги [20].

Прогрес помітний і в розвитку пам'яті. Вона стає більш керованою і систематизованою, значно збільшеною в обсязі. Школярі і студенти розширюють інструментарій прийомів раціонального запам'ятовування. Удосконалюється володіння складними інтелектуальними операціями аналізу і синтезу, теоретичного узагальнення та абстрагування, аргументування і доказу. Юнаки та дівчата в повній мірі здатні встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, для їх мислення характерні систематичність і критичність. Виникає тенденція до узагальненого розуміння світу, що є необхідною умовою формування цілісного світогляду. Відбувається швидкий розвиток спеціальних здібностей щодо особливо гострого виділення власних інтересів та професійної самовизначеності [43].

В результаті когнітивні структури в юності набувають дуже складну будову і індивідуальну своєрідність. Їх розвиток є передумовою виникнення здатності до інтроспекції: предметом уявного розгляду і аналізу стають власні думки, почуття і вчинки, виробляється здатність бачити протиріччя

між ними, оперувати ідеальними ситуаціями і обставинами. Можна зробити висновок, що інтелектуальний розвиток юнаків і дівчат базується не тільки в накопиченні знань і умінь, а й у формуванні власного індивідуального стилю розумової діяльності [20].

Індивідуальний стиль розумової діяльності, за визначенням Є.О. Клімова, це «індивідуально-своєрідна система психологічних засобів, до яких свідомо чи стихійно вдається людина з метою найкращого зрівноважування своєї (типологічно обумовленої) індивідуальності з предметними, зовнішніми умовами діяльності» [19]. Н. Коган вважав, що в пізнавальних процесах індивідуальний стиль розумової діяльності виступає як стиль мислення, тобто як «стійка сукупність індивідуальних варіацій в способах сприйняття, запам'ятовування і мислення, за якими стоять різні шляхи придбання, накопичення, переробки та використання інформації» [16].

У взаємодії з розвитком психічних пізнавальних процесів відбувається і особистісний розвиток юнаків і дівчат. У період юнацького віку формується становлення стійкої самосвідомості, вибудовується стабільний і досить повний образ власного «Я». У міру дорослішання актуалізується чинник часу. Відбувається ускладнення і осмислення життєвих перспектив і спостерігається спрямованість у майбутнє, побудова життєвих орієнтацій.

При розгляді цих особливостей, неможна обійти феномен юнацького максималізму, який характеризується завищеним рівнем домагань, дуальністю в баченні світу, безкомпромісністю, та орієнтацією на щось конкретне. Цей феномен пояснюється бажанням особистості найбільш швидко відділитися від дорослих і знайти місце в соціумі, при цьому не втративши власної ідентичності. Багато психологів вважають, що навіть при тому, що людина в даному стані неадекватно сприймає навколишній світ, це стає сильним стимулом для виконання особистісних завдань і вирішення проблем утворення мети [41].

Великої уваги заслуговує процес формування морально-етичних норм, відбувається оцінка себе і оточуючих щодо цих орієнтацій. Прагнення до

пізнання власної особистості актуалізує проблему глибинного самоаналізу і саморефлексії. Складається світогляд і цінності, формується усвідомлене «узагальнене, підсумкове відношення до життя» (С.Л. Рубінштейн), яке дозволяє вийти на проблему сенсу життя. Формується активна життєва позиція і усвідомлення мотивів власної діяльності та навчально-професійних схильностей [34].

Юність відрізняється підвищеним проявом емоційно-чуттєвої сфери. Змінюються способи емоційного реагування і розширюється рольовий репертуар. При цьому юнаки та дівчата набувають нових навичок в контролюванні емоційної реактивності і механізмів внутрішнього гальмування.

Розширюється коло особистісно значимих відносин, які завжди емоційно забарвлені. Одноліток виступає дуже важливим каналом отримання специфічної інформації. Засвоєння нових ролей і статусів, відпрацювання комунікативних навичок і стилів спілкування, усвідомлення групової приналежності, автономія, емоційне благополуччя і стійкість. Відбувається усвідомлення себе як частини соціальної групи, юнаки самі здатні вибрати бажане соціальне положення і знайти механізми його досягнення.

Дружба і інтимно-особистісні відносини виходять на новий, актуальний для вирішення рівень. З'являються потреби в довірчих відносинах з однолітками і дорослими, взаєминах з протилежною статтю і появі закоханості як способу реалізувати сексуальність і можливості побудувати сім'ю.

1.2. Психологічні особливості формування сексуальності юнаків

Людині як біологічному виду притаманні особливі фізіологічні чинники і механізми, які формують і безпосередньо здійснюють сексуальні реакції. Формування цих передумов є обумовленим генетичними і соціальними чинниками. Формування сексуальності нерозривно пов'язано з біологічними особливостями організму, соціальним оточенням, статевим вихованням, а так само з культурою і менталітетом.

Г.Б. Дерягін визначає сексуальність як «сукупність біологічних, психофізіологічних, душевних і емоційних реакцій, переживань і вчинків людини, пов'язаних з проявом і задоволенням статевого потягу» [47]. Сексуальність – це вроджена функція людини як біологічного виду, людина вже народжується з фізіологічно заданим сексуальним потенціалом, а в процесі життя цей потенціал розвивається і формується відповідно до соціальної ситуації, в якій розвивається особистість.

У психології прийнято виділяти кілька компонентів людської сексуальності:

- стать як біологічна характеристика – сукупність біологічних особливостей, таких як статеві хромосоми, гормони, клітини, первинні і вторинні статеві ознаки;
- гендерна ідентичність – ідентифікація себе як приналежного до певного гендеру, який може не збігатися з біологічною статтю;
- гендерна соціальна роль – модель поведінки в соціумі, відповідна або невідповідна культурним нормам даного суспільства, критеріям маскулінності і фемінності;
- сексуальна орієнтація – стійкий поведінковий патерн, що характеризує емоційний, романтичний і чуттєвий потяг до людей протилежної статі (гетеросексуальних орієнтація), своєї статі (гомосексуальна орієнтація) або обох статей (бісексуальна орієнтація);

- сексуальна ідентичність – ототожнення себе з людьми конкретної сексуальної орієнтації, усвідомлення своєї власної сексуальної орієнтації [51].

Психологія юнацької сексуальності виділяє кілька *предметів вивчення* даного феномена. Першим вважається *реалізація статевого потягу*, іншими словами статеві відносини юнаків і дівчат. Вивчаючи даний аспект, психологи аналізують часові характеристики стадій, інтенсивність і форми прояву сексуальності. Наступним предметом виступають *психосексуальні установки і орієнтації*, які включають в себе питання статевої та гендерної ідентифікації, визначення себе як приналежного до людей певної сексуальної орієнтації, засвоєння норм сексуальної моралі і норм, прийнятих в даному суспільстві. Ще одним предметом є *еротичні фантазії і переживання*, які часто бувають неусвідомленими і вивчаються головним чином клінічними методами [33].

Неможливо обійти тему аспектів сексуальності у юнаків і дівчат:

- Біологічний аспект – це фізіологічний потяг до представників своєї або протилежної статі у всіляких формах його прояви;
- Емоційний аспект сексуальності підкреслює важливість чуттєвого зв'язку між партнерами, яка супроводжується емоціями і переживаннями;
- Психологічний аспект включає в себе те, що сексуальність є одним з факторів формування особистості, і навпаки, що особливості особистості можуть впливати на формування сексуальності;
- Культурні, політичні, юридичні та соціальні питання включає в себе соціологічний аспект;
- Моральні, етичні, теологічні та духовні питання – філософський аспект [3].

Для юнацького віку характерні швидкі зміни і пошук себе. Фізіологічне дозрівання підходить до завершення, але не тільки воно говорить нам про процес переходу до дорослого життя. Юнаки і дівчата стикаються з великою

кількістю змін у своєму житті: вони стають менш залежними від батьків, вже мають стійкі навички і особливості взаємодії з однолітками, набувають моральних норм та етичних принципів суспільства, в якому живуть, відбувається різкий стрибок інтелектуальної діяльності та усвідомлення власної ідентичності і колективної спільності. Протягом цього періоду юнаки і дівчата так само повинні вирішувати питання власної сексуальності і сексуальної взаємодії, включатися в різні форми сексуальної активності, пристосовуватися до нових статевих відчуттів, аналізувати почуття близькості, а так само дбати про здоров'я і загрози небажаної вагітності та інфекцій, що передаються статевим шляхом. Велика кількість школярів і студентів в цей період відчувають почуття невизначеності, невпевненості і внутрішнього дискомфорту.

Статева ідентичність особистості передбачає розуміння індивідом своєї статевої приналежності, засвоєння відповідних навичок і стилю поведінки, а також психосексуальних установок і орієнтації. Хоча закономірності психосексуального становлення особистості мало досліджені, психологи не сумніваються в тому, що статева ідентифікація – продукт соціалізації, виховання і навчання [22].

Вже до півтора років малюк зазвичай знає, хлопчисько він або ж дівчисько, хоча і не вміє пояснити цю атрибуцію. 3-4-річний малюк розуміє не тільки лише особисту стать, але і вміє розрізняти стать оточуючих людей, хоча статева приналежність ще асоціюється у нього з зовнішніми випадковими ознаками, на кшталт одягу, і здається принципово оборотною. Поняття статевої приналежності формується у дитини орієнтовно в 6-7 років, коли настає бурхливий процес статевої диференціації діяльності, установок і цінностей, суб'єктом якої є сама дитина, а не оточуючі. Хлопчики і дівчатка грають у різні ігри, обирають різних партнерів та роблять це свідомо. У перехідному віці стереотипи маскулінності і фемінності поляризуються особливо різко, а потреба відповідати їм стає як ніколи гострою. Це

поширюється не тільки на зовнішність, а й на багато соціальних та психічних властивостей [25].

Суспільна рівність чоловіків і жінок, які отримують однакову освіту і займаються однією і тією ж діяльністю, неминуче послаблює поляризацію чоловічих і жіночих ролей, тим більше що індивідуальні відмінності чоловіків і жінок ніколи не вкладалися в рамки даної поляризації, що не означає повного знищення статевих відмінностей в поведінці і психіці. Але відносини чоловіків і жінок все частіше зводяться не у відповідності зі стереотипними приписами статевих ролей, а на основі врахування індивідуальних особливостей особистості. Це стосується і сексуальної поведінки. Наприклад, іменованій «подвійний стандарт» заявляв різну статеву мораль для чоловіків і для жінок: чоловік має можливість бути сексуально активним, жінка повинна проявляти стриманість. Зараз такі уявлення вже не є неподільно пануючими; юнаки все більше орієнтуються на принцип рівності прав і зобов'язань [25].

Все це відбивається в юнацькому психологічному стані. Статеве дозрівання заново актуалізує для підлітка давно вирішене, здавалося б, питання про його статеву ідентичність. Не в тому значенні, що підліток починає в ній сумніватися, але в тому, що ускладнюються аспекти маскулінності і фемінності, в яких все більшу роль набувають саме сексуальні чинники (вторинні статеві ознаки, сексуальні інтереси). Саме співвідношення ідеалізованому стереотипу маскулінності – фемінності служить ключовим аспектом, за яким підліток оцінює своє тіло і зовнішність.

Статеві стандарти поширюються не лише на зовнішність, а й на поведінку і риси характеру. Особливо складно йде справа з маскулінністю. Чоловіча роль і маскулінні властивості традиційно цінуються вище. Навіть емансипацію жінок ми вимірюємо тим, наскільки добре вони справляються з «чоловічими» професіями, це приймається як щось цілком природне, тоді як фемінізований юнак викликає осуд. Але однобокий вплив однолітків та внутрішня невпевненість юнака в тому, наскільки він відповідає завищеним

критеріям маскулінності, часто породжують компенсаторну гіпермаскулінну поведінку (агресивність, грубість, зухвалість, зневага до «жіночих» рис характеру). Зрештою, саме визначення чоловічої ролі суперечливе, в перехідному віці маскулінність, перш за все, асоціюється з фізичною силою і спортивними досягненнями, юнаки ж бачать її в інтелектуальних і соціальних досягненнях. Підліток уникає дівчат, а юнак повинен вміти взаємодіяти з жінками і підтримувати тісний емоційний контакт у відносинах.

У юнацькому віці всі ці труднощі переплітаються. Старшокласник ще зберігає підліткову вузькість і стереотипність ролевих приписів, намагаючись довести собі і іншим його «відповідність» даним домаганням, але він вже відчуває, що його індивідуальність не вписується в жорсткі рамки цієї дихотомії, що чоловічі і жіночі якості не обов'язково альтернативні, а поєднання їх може бути різним.

Юнаки і дівчата повинні набути здатності приймати відповідальні рішення з приводу своєї сексуальної поведінки, сформувані власні принципи та розуміти, що вони завжди можуть відмовитися від сексуальної активності, якщо їх щось не влаштовує. Для розуміння сексуальної активності юнацького віку, на думку В.Є. Кагана, важливо знати, що: інтенсивність статевого потягу в цьому віці надзвичайно велика; форми сексуальної активності зв'язані з тим, що юнак освоює нову для себе функцію організму, експериментує з нею. Наявність різноманітних еротичних уявлень і фантазій при обмежених можливостях їх реалізації можуть штовхати до екстремальних форм сексуальної поведінки, а невідповідність юнаків до сприйняття інформації про реальні сексуальні стосунки можуть викликати крайні форми емоційних реакцій. Треба відмітити, що сексуальність на початкових етапах її формування ще ізольована від інших складових кохання та потребує від юнака чи дівчини розвитку емоційної сфери та осмисленого підходу до інтимних стосунків [18].

Висновки до розділу 1

Отже, у результаті теоретичного огляду, ми ознайомились із визначенням та характеристиками юнацького віку. Ми розглянули теоретичні аспекти особливостей протікання цього періоду та визначили, що юність – це певний етап в онтогенезі людини, який відповідає закінченню і переходу від підліткового віку до зрілості, тобто самостійного дорослого життя. Була розглянута періодизація юнацького віку за І.С Коном, яка складається з двох етапів: рання юність (15-18 років) та пізня юність (18-23 років).

Психологічне значення цього періоду пов'язано із розвитком самосвідомості, вирішенням завдань професійного самовизначення і вступом у доросле життя. У ранній юності формуються пізнавальні та професійні інтереси, потреба у праці, здатність будувати життєві плани, громадська активність. У юнацькому віці остаточно затверджується самостійність особистості. У відносинах з однолітками поряд зі збереженням колективно-групових форм спілкування наростає значення індивідуальних контактів і уподобань. Юність – напружений період формування моральної свідомості, вироблення ціннісних орієнтацій та ідеалів, стійкого світогляду, громадянських якостей особистості.

Було відзначено, що сексуальність – це сукупність біологічних, психофізіологічних, душевних і емоційних реакцій, переживань і вчинків людини, пов'язаних з проявом і задоволенням статевого потягу. У період юнацтва старшокласники та студенти повинні вирішити питання власної сексуальності. Цей вік позначається як складний етап набування власної сексуальної ідентичності, включення в різні форми сексуальної активності. Юнакам та дівчатам треба отримати знання та навички у сфері власного здоров'я та отримання масштабного спектру емоційних почуттів.

РОЗДІЛ 2. ВИЗНАЧЕННЯ СТИЛЮ БАТЬКІВСЬКОГО ВИХОВАННЯ ТА ЙОГО ВПЛИВУ НА САМООЦІНКУ

2.1. Стиль батьківського виховання як соціально-психологічний феномен

Сім'я – це особливий соціальний конструкт, який грає найважливішу роль у вихованні особистості. Батьки – люди, які протягом довгого часу знаходяться в житті дитини, цей період зазвичай охоплює всі вікові етапи до старшого юнацького віку, але навіть у житті юнаків, що починають жити окремо батьки так чи інакше впливають на них. За тривалістю свого впливу на особистість жоден з інститутів виховання не може зрівнятися з сім'єю. Безліч якостей, навичок і особливостей особистості формуються в сім'ї задовго до вступу до школи, так як батьки і найближчі родичі виявляються не тільки первинними агентами соціалізації, а, найчастіше, і єдиними людьми в житті дитини до надходження її в інші соціальні групи. Тут стає неймовірно важливим питання виховання в сім'ї як фактору, формуючого особистість дитини [13].

Батьківське виховання – це сукупність процесів впливу на дітей з боку матері і батька з метою досягнення бажаних результатів. Як наголошується в словнику практичного психолога С.Ю. Головіна: «Виховання-діяльність з передачі новим поколінням суспільно-історичного досвіду; планомірний і цілеспрямований вплив на свідомість і поведінку людини з метою формування певних установок, понять, принципів, ціннісних орієнтацій, що забезпечують умови для його розвитку, підготовки до суспільного життя і праці» [11].

Взаємодія в родині наказує кожному з членів сім'ї певні рамки і норми поведінки, іншими словами рольової репертуар очікуваної поведінки. У сім'ї можна виділити різні ролі, такі як чоловік, мати, батько, син чи дочка. З народженням дитини виникає потреба в привласненні нової ролі в сімейних відносинах, а саме ролі дитини. Крім цього, так само важливі власні бажання, цілі, переконання, почуття, цінності і дії кожного з тих, хто виховує дитину.

Дана взаємодія передбачає, що сім'я як соціальний конструкт зобов'язує її членів виконувати певні функції, зокрема дитина повинна відповідати тій ролі, яка входить в поняття норми у батьків. Виконання цих приписів є одним з важливих чинників соціалізації дитини, в іншому ж випадку можливе виникнення різних конфліктних ситуацій і дисфункцій родини.

У нормально функціонуючих сім'ях структура сімейних ролей є цілісною, динамічною і носить альтернативний характер. Однак нерідко сімейні ролі є патологізуючими, і тоді в силу своєї структури і змісту надають психотравмуючого впливу дитини. Роль кожного з членів сім'ї має володіти цілісністю і не мати протиріч, забезпечувати задоволення потреб цієї соціальної групи і кожного індивіда у ній. Важливо, щоб очікування відповідали реальним можливостям кожної особистості у сім'ї. Сукупність ролевих орієнтацій об'єднує і доповнює систему виховання дитини. Батьки повинні розуміти цілі виховання, виділяти завдання, застосовувати методи і прийоми виховання відповідно до бажаного результату, а так само відстежувати психоемоційний фон і стан дитини [5].

Сім'я – складна багатофункціональна система, вона виконує ряд взаємозалежних функцій. Функція родини – це спосіб прояву активності, життєдіяльності її членів. Для кожного етапу сімейних відносин характерні визначені функції та вимоги. Перший від народження етап характеризується звиканням дорослих до ролі батька і матері, вони створюють атмосферу для сприятливого розвитку малюка, задовольняють його потреби, розподіляють обов'язки і налагоджують власне міжособистісну взаємодію. Дитина на даному етапі повністю залежить від матері, опановує нові навички, диференціює батьків від інших людей, отримує навички соціальної взаємодії. Пізніше перед батьками постає важливе завдання, яке включає в себе розвиток інтересів та потреб дитини, дошкільне отримання важливих навичок. Дитина повинна знайти вихід з протиріччя між перманентним бажанням знаходження в близькості з батьками і неможливістю реалізації цього. Це тягне за собою придбання самостійності і розширення поглядів.

Зі вступом дитини до школи у неї намагаються виховати інтерес до наукових і практичних завдань. Мати і батько повинні підтримувати дитину при позитивних результатах, але так само і ввести санкції за неугодні дії. Надзвичайно важливим є емоційний контакт з дитиною і сприятлива атмосфера, можливість відвертого і довірливого спілкування між членами сім'ї. Тут відбувається формування ціннісних орієнтацій особистості і включення в соціальні групи, крім сім'ї, з засвоєнням норм і правил групової взаємодії. З настанням підліткового віку настає конфліктна ситуація взаємодії. Рішення цього питання, іншими словами, надання дитині тієї чи іншої міри самостійності регулюється насамперед навичками, здібностями і можливостями взаємодії з навколишнім світом.

Разом з тим багато чого залежить і від особистості батьків, від стилю їхніх стосунків до дитини. Відомо, що родини дуже сильно розрізняються за тією чи іншою мірою свободи і самостійності, наданої дітям. Встановлювана дистанція пов'язана з більш загальними факторами, які визначають процес виховання, насамперед з мотиваційними структурами особистості батьків. Відомо, що поведження дорослої людини визначається досить великим і складним набором різноманітних мотивів. Дистанція, що стала переважною у взаєминах з дитиною в родині, безпосередньо залежить від того, яке місце займає діяльність виховання у складній, неоднозначній, часом внутрішньо суперечливій системі різних мотивів поведження дорослої людини. Тому варто усвідомлювати, яке місце в системі взаємовідносин займе діяльність по розбудові комфортних умов для взаємодії особистостей дитини і батьків [5].

Батьківське виховання залежить від безлічі факторів. Ці фактори складають класифікацію батьківського виховання. Важливим фактором є структура сім'ї, а саме чи повна сім'я у зростаючої дитини, а якщо неповна, то, хто виховує дитину: батько або мати; чи єдина ця дитина в сім'ї, а якщо є інші, то це старші або молодші діти, одностатеві або різностатеві.

Як окремий фактор, що впливає на розвиток дитини, виділяють ступінь матеріальної забезпеченості батьків. Взаємини у сім'ї можуть бути:

гармонійні; компромісні; нестійкі; уявні; конфліктні; споживчі та інші. Існують сім'ї, які спрямовані на діяльність, на спілкування або на самозадоволення. Всі ці особливості так чи інакше впливають на стиль батьківського виховання в сім'ї та особливості дитячо-батьківських відносин.

М.І. Буянов запропонував п'ять типів сімейного виховання, назвавши їх "крайнощами виховання":

- Виховання по типу "Попелюшки", коли батьки надмірно прискіпливо, вороже або байдуже ставляться до своєї дитини, пред'являючи їй підвищені вимоги, не даючи дитині потрібної йому ласки і теплоти.

- Виховання по типу кумира сім'ї. У таких випадках виконуються всі вимоги і найменші примхи дитини, все життя сім'ї зосереджено тільки навколо його потреб і бажань.

- Гіперопіка – особливий вид виховання, при якому дитину позбавляють самостійності, пригнічують його ініціативу, не дають розвернутися його можливостям.

- Виховання по типу гіпоопіки, коли дитина наданий самому собі, ніким не контролюється, ніхто не формує в ньому навички соціального життя, що не навчає його розумінню морально-етичних норм [8].

Можна виділити чотири типи взаємодії батьків з дитиною: диктат, опіка, невтручання і співробітництво [48]. Диктат у родині виявляється в систематичному стримуванні одними членами сім'ї ініціативи і почуття власної гідності інших його членів. Батьки, зрозуміло, можуть і повинні висувати вимоги до своєї дитини, виходячи з цілей виховання, норм моралі, конкретних ситуацій, в яких необхідно приймати педагогічно і морально виправдані рішення. Однак ті з них, які віддають перевагу наказу та насильству, зіштовхуються з опором дитини, яка відповідає на натиск, примус, погрози своїми діями: лицемірством, обманом, спалахами гніву, а іноді відвертою ненавистю. Але навіть якщо опір виявляється зломленим, разом з ним виявляються зламаними і багато цінних якостей особистості:

самостійність, почуття власної гідності, ініціативність, віра в себе і в свої можливості.

Опіка в родині – це система відносин, при яких батьки, забезпечуючи своєю працею задоволення всіх потреб дитини, захищають його від будь-яких турбот, зусиль і труднощів, приймаючи їх на себе. Питання про активне формування особистості відходить на другий план. У центрі виховних впливів виявляється інша проблема – задоволення потреб дитини та огорожування його від труднощів. Батьки блокують процес серйозної підготовки їх дітей до зіткнення з реальністю. Саме ці діти виявляються більш непристосованими до життя в колективі. Якщо диктат припускає насильство, наказ, жорсткий авторитаризм, то опіка – турботу та огороження від труднощів. Однак результат багато в чому збігається: у дітей відсутня самостійність, ініціатива, вони так чи інакше відсторонені від рішення питань, особисто їх стосуються, а тим більше загальних проблем сім'ї.

Система міжособистісних відносин у родині, яка будується на визнанні можливості і навіть доцільності незалежного існування дорослих від дітей, може породжуватися тактикою невтручання. При цьому передбачається, що можуть співіснувати два світи: дорослий і дитячий, і ні тим, ні іншим не слід втручатися в особистий простір кожного. Найчастіше в основі цього типу взаємин лежить пасивність батьків як вихователів. Співпраця як тип взаємин у сім'ї передбачає опосередкованість міжособистісних стосунків у сім'ї загальними цілями і завданнями спільної діяльності, її організацією і високими моральними цінностями. Саме в цій ситуації долається егоїстичний індивідуалізм дитини. Сім'я, де провідним типом взаємин є співробітництво, знаходить особливу якість, стає групою високого рівня розвитку – колективом [48].

Велике значення в становленні самооцінки дитини має стиль сімейного виховання, прийняті в сім'ї цінності. У сучасній психолого-педагогічній літературі існують різні стилі сімейного виховання, але основними з них є:

авторитарний, ліберальний і демократичний, класифікацію яких описав І.П. Підласий.

Авторитарний стиль батьків у відносинах з дітьми характеризується строгістю, вимогливістю, безапеляційністю. Загрози, підганяння, примус – головні засоби цього стилю. Батьківські вимоги викликають або протест і агресивність, або звичайну апатію і пасивність. В авторитарному стилі відносин батьків до дитини виділяється два різновиди: "авторитет придушення" і "авторитет відстані". Ліберальний стиль передбачає всепрощення, терпимість у відносинах з дітьми. Джерелом є надмірна батьківська любов. Діти ростуть недисциплінованими, безвідповідальними. При потуранні дитині, в гонитві за дитячою прихильністю, шляхом прояви надмірної ласки, вседозволеності, батьки не помічають, що виховують егоїста, людини лицемірного, розважливого, вміє "підіграє" до людей. Демократичний стиль характеризується гнучкістю. Батьки, мотивуючи свої вчинки і вимоги, прислухаються до думки дітей, поважають їх позицію, розвивають самостійність суджень. В результаті діти краще розуміють батьків, ростуть розумно слухняними, ініціативними, з розвиненим почуттям власної гідності. Вони бачать в батьках зразок громадянськості, працьовитості, чесності і бажання виховувати дітей такими, якими є самі. При демократичному стилі, перш за все, враховуються інтереси дитини. При відчуженому стилі дитина надається сама собі [7].

В даному дослідженні як базову ми приймаємо класифікацію Е. Шафера. Він говорив про те, що виховний вплив батьків можна охарактеризувати за допомогою трьох факторних змінних: «прийняття – емоційне відторгнення», «психологічний контроль – психологічна автономія», «прихований контроль – відкритий контроль». Під прийняттям тут мається на увазі безумовно позитивне ставлення до дитини незалежно від вихідних очікувань батьків. Емоційне ж відторгнення розглядається як негативне ставлення до дитини, відсутність до нього любові і поваги, а часом і просто ворожість. Поняття психологічного контролю позначає як певний

тиск і навмисне керівництво дітьми, так і ступінь послідовності у здійсненні виховних принципів. Найбільш патогенним виявляється вплив неправильної батьківської поведінки і виховання в ранньому юнацькому віці, коли блокуються базові потреби дітей цього періоду розвитку: потреби в автономії, повазі з боку однолітків і дорослих, самовизначенні, досягненні потреби в підтримці і приєднанні [9].

Для визначення дитячо-батьківських відносин Е. Шафер вводить 5 характеристик батьківського виховання з точки зору юнаків та дівчат:

- Позитивний інтерес – зацікавленість діяльністю, прийняття виховуваного, його особливостей і якостей, прихильність, допомога і підтримка;
- Директивність – нав'язування почуття провини, вимога невідповідної реальній обстановці відповідальності і дотримання передбачених правил, домінантність, тенденція до лідерства і авторитетності;
- Ворожість – агресивність, деспотичність, самоствердження і маніпулятивність. Тенденція до підозрливості і критиці до юнака чи дівчини. Нерідкі прояви конформізму і схильності до максимізації значення громадської думки;
- Автономність – неупередженість в процесі спілкування, відсутність жорстких директив і надання особистої свободи дитині;
- Непослідовність – непередбачуване чергування таких психологічних тенденцій, як панування сили і амбіцій з одного боку, і покірність, делікатність, надальтруїзм і недовірлива підозрливість – з іншого. Причому всі вони мають тенденцію до екстремальних форм. Юнак чи дівчина часто не можуть припустити як їх батько відреагує на їх вчинок [9].

Фактори, що впливають на становлення дитячої психіки, суперечливі: в одному випадку вони сприяють, в іншому – перешкоджають оптимальному розвитку його особистості. Так, взаємини в батьківській родині, ставлення до дитини з боку батьків можуть сформувати ефективну потребнісно-

мотиваційну систему особистості, позитивний погляд на світ і на самого себе. Ті ж самі чинники, але з іншим психологічним змістом можуть привести до збиткового розвитку потреб і мотивів, низької самоповаги, недовірі до оточуючих та дефіциту спілкування з однолітками.

У клінічно орієнтованій літературі описана велика феноменологія батьківських відносин, стилів виховання, а також їх наслідків – формування індивідуальних характерологічних особливостей дитини в рамках нормальних або тих, які відхиляються (В.В. Ковальов, А.Є. Личко, Е.Г. Ейдемільер). Описано варіант психопатичного розвитку з провідною емоційної бездушністю – нездатність до емоційної прихильності і любові, відсутності почуття спільності з іншими людьми, глобального відкидання себе і світу соціальних відносин.

Інший варіант розвитку за своєю феноменологією відповідає класичному типу «невротичної особистості» – з низькою самоповагою, підвищеною тривожністю, залежністю, нав'язливим страхом втрати об'єкта прихильності. Вважається, що найбільш шкідливим виявляється непередбачуваність батьківських реакцій, яка позбавляє дитину відчуття стабільності навколишнього світу і провокує підвищену тривожність. Так, чутливі, емоційно розуміючі і співчутливі дітям батьки, безпомилково і своєчасно реагують на всі потреби дитини, як би створюють для нього несвідому упевненість в тому, що він може контролювати дії інших і досягати своїх цілей. Якщо ж в батьківських відносинах переважає емоційний відкидання, ігнорування потреб дитини через заглибленості у власні справи і переживання, у нього може виникнути почуття небезпеки, непередбачуваності середовища, мінімальної власної відповідальності за її зміни в напрямку забезпечення комфортного існування. Дефіцит батьківської чуйності на потреби дитини сприяє виникненню почуття безпорадності, що згодом призводить до апатії і депресії, уникнення контактів з новими людьми, нестачі допитливості та ініціативи, настороженості щодо важко прогнозованих ситуацій [9].

2.2. Самооцінка як складова особистості

Юнацький вік – період змін особистості і придбання нею нових якостей, навичок та ціннісних орієнтацій. Це час, коли людина планує своє життя, визначає власне місце в складній структурі соціальних зв'язків, вибирає найбільш гармонійне для себе середовище і діяльність, власний життєвий стиль.

Самооцінка – один з найважливіших факторів, що впливають на особистість на даному етапі, так як рівень самооцінки визначає рівень домагань, бажання, досягнення, прагнення і реалізацію своїх цілей. Психологічний словник під редакцією В. П. Зінченко та Б. Г. Мещерякова стверджує: «Самооцінка – це цінність, значимість, якою індивід наділяє себе в цілому і окремі сторони своєї особистості, діяльності, поведінки» [35]. Це ставлення до власної особистості, своїх якостей і особливостей, усвідомлення своїх позитивних і негативних сторін, яке регулює поведінку людини.

Функції самооцінки різноманітні і впливають на багато сфер життя людини. Самооцінка регулює поведінку і дає можливість прийняття рішень і постановки завдань, стабілізує психоемоційний стан індивіда за допомогою захисту незалежності, виступає стимулом для саморозвитку і реалізації. Це дозволяє оцінити людині свою поведінку і ступінь її адекватності, висловлює задоволення або незадоволення собою, виступає в ролі адаптаційної моделі в соціумі для налагодження соціальних контактів, контролює суб'єкта в процесі його діяльності. Крім цього, самооцінка дозволяє ретроспективно оцінити себе в минулому і зіставити з сьогоdnішнім я-образом, мотивує суб'єкта як позитивними так і негативними проявами.

Самооцінка структурна і в уявленні психологів має два компоненти – когнітивний і емоційний. Вони взаємодіють в тісній зв'язці впливаючи один на одного. Когнітивний компонент відображує різну інформацію, яку особистість знає про саму себе, а емоційний як би доповнює знання про себе ставленням до цих знань [34].

Аналіз накопичених в дослідженнях даних дозволив вченим виділити якісні характеристики загальної і окремих самооцінок. Загальна самооцінка на різних рівнях розвитку характеризується різної повнотою відображення психічного світу особистості, її фізичних даних; різною мірою послідовності, координованості, інтегрованості окремих самооцінок, стабільності і динамічності як системи. Окремі самооцінки розрізняються не тільки специфікою об'єкту, що відбивається у їх змісту, а й ступенем значущості для особистості, мірою узагальненості і відокремленості від зовнішніх оцінок [54].

Показники в рівній мірі відносяться до тієї й іншої форми функціонування самооцінки, представлені, як правило, у вигляді опозицій: самооцінка визначається як адекватна – неадекватна, висока – низька, стабільна – динамічна, реальна – демонстрована, усвідомлювана – несвідома, точна – неточна, впевнена – невпевнена [2].

За визначенням психолога В.В. Століна, самооцінка це «свідомість власної ідентичності незалежно від мінливих умов середовища». Прийнято виділяти рівні самооцінки, такі як високий, низький і адекватний. При цьому оптимальною вважається адекватна самооцінка, а занижена і завищена можуть бути фактором появи внутрішньо-особистісних конфліктів [6].

Висока самооцінка характеризується ідеалізованим уявленням про себе. Людина із завищеною самооцінкою схильна вважати, що вона більш цінна для оточуючих ніж є насправді, вона не визнає своїх негативних сторін і часто переоцінює свої можливості. Відзначається стійка тенденція до лідерства, першості в будь-якої діяльності, претензійність і гордовитість по відношенню до оточуючих.

Низька самооцінка відрізняється невпевненістю в собі і своїх можливостях. Така людина часто стикається з проблемою реалізації цілей, так як вважає, що її можливості нижче, ніж ті, які потрібні для досягнень, відмічається акцент на невдачах, критичне ставлення до себе і діяльності і

потреба у постійній підтримці і схваленні. Низька самооцінка нерідко корелює з комплексом неповноцінності.

Люди з адекватною самооцінкою реально і актуально сприймають здібності і можливості властиві їм. Вони не загострюють увагу тільки на позитивних чи негативних аспектах, а чітко диференціюють переваги і недоліки. Зазвичай це дозволяє реально оцінити свої можливості і відповідно досягати поставлених цілей. З якостей переважають розслабленість, енергійність і цілеспрямованість [19].

Самооцінка це конструкт, який об'єднує в собі накопичені спогади про себе в минулому, ставлення до себе в сьогоденні і рівень домагань в майбутньому. Оцінка себе може відбуватися за декільком напрямків: зіставлення рівня домагань з реальними досягненнями та порівняння себе з іншими людьми.

Система цінностей є одним з визначальних чинників самооцінки, так як визначає якості та діяльності, які важливі для конкретної особистості. Динамічність – одна з якостей, що належать самооцінці. Самооцінка змінюється в залежності від різних обставин: невдач або досягнень, соціального кола людини, змін цінностей і загального психоемоційного стану. Так само важливими є і соціальні реакції і оцінки оточуючих різних за значимістю людей. Іншими словами, людина схильна оцінювати себе так, як, на його думку, його оцінюють інші. І, нарешті, ще один погляд на природу і формування самооцінки полягає в тому, що людина оцінює успішність своїх дій і проявів через призму своєї ідентичності. Вона відчуває задоволення не з того, що вона просто щось робить добре, а від того, що вона обрала певну справу і саме її робить добре [19].

Формування самооцінки складний багатоплановий процес. Сім'я має великий вплив на самооцінку особистості. Важливі ступінь прийняття сім'єю ідентичності особистості, любов по відношенню до дитини, прояв уваги і емоційної прихильності. Чималий вплив надає склад сім'ї, старшинство між братами і сестрами. Низька самооцінка часто формується в сім'ях з

авторитарним і ліберальним стилем виховання, з вимогами батьків до послуху або залежності від них. Так само самооцінка залежить від соціального впливу на людину: оцінок від інших людей, рівня соціального становища батьків дитини, а в подальшому і його власного, удач і невдач в діяльності і міжособистісній взаємодії.

Представлення людини про самого себе багато в чому залежить від того, як оцінюють його оточуючі, особливо якщо це колективна, групова оцінка. Під впливом сприятливих думок самооцінка підвищується, несприятливих – знижується. Нерідко таке зрушення буває досить стійким, причому заодно з головними властивостями, які оцінюють, змінюються і такі які безпосередньо оцінка оточуючих не зачіпала. Наприклад, у людини, яка отримує від імені групи завищені оцінки, з плином часу підвищується загальний рівень домагань, що виходить за межі тих якостей, які були відмічені як позитивні. Зовнішні оцінки більш значимі якщо вони сходяться у більшості значущих людей і роблять менший вплив при розбіжності цих думок. Інтериорізація чужих думок передбачає і соціальне порівняння, і атрибутивні процеси (зазвичай, люди спочатку приписують іншим те чи інше ставлення до себе, а потім вже приймають або відкидають його як критерій оцінки), і відбір інформації відповідно до вже існуючого образу-Я і ціннісних критеріїв.

Людина як особистість – істота, яка оцінює саму себе. Люди можуть оцінювати себе, свої вчинки і дії. Без самооцінки не є можливим життєве самовизначення. Адекватна самооцінка передбачає критичне ставлення до себе, зіставлення можливостей до пропонованих життям вимог, вміння самостійно ставити оптимальні цілі, оцінювати свої судження щодо чого-небудь, піддавати критичному мисленню свої думки і думки оточуючих людей, відзначати можливі позитивні і негативні наслідки своїх дій.

Висновки до розділу 2

Провівши аналіз теоретичних джерел, ми можемо зробити висновок, що батьківське виховання – це особливий соціально-психологічний феномен, який є критично важливим для розвитку особистості. Батьки на протязі тривалого часу присутні в житті індивіда і надають не зрівняне з іншими соціальними сферами виховання та вплив на людину. Властивості, здібності та якості особистості формуються за довгий час до влаштування дитини в школу, а далі зміцнюються і змінюються під впливом батьківського контролю і поведінкової корекції.

Психологічне співтовариство в даний час виділяє чотири типи взаємодії батьківського виховання та якостей особистості, які формуються при цьому: диктат, опіка, невтручання і співробітництво. Всі ці методи взаємопов'язані і можуть приносити різні наслідки для формування особистості. На основі виділених типів взаємодії і морально-ціннісних переконань дорослих в сім'ї визначають кілька можливих стилів батьківського виховання: авторитарний, ліберальний, демократичний і відчужений.

Сімейні взаємини визначають різні можливі комбінації розвитку якостей людини. Вони впливають майже на всі сфери, в яких дитина проявляє діяльність, і надають глобального впливу на самовідчуття, саморозуміння і самооцінку особистості.

Самооцінка – це складна система наділення себе власної цінності. Це багаторівневе утворення, яке охоплює накопичені спогади про себе в минулому, ставлення до себе в сьогоденні і рівень домагань в майбутньому. Самооцінка повинна розглядатися як єдність структурних функціональних характеристик, які реалізуються в різних областях життєдіяльності суб'єкта і можуть бути представлені у вигляді структурно-динамічної моделі, що відбиває складну взаємодію елементів, умов і напрямків розвитку самооцінки, можливі форми, види і рівні її репрезентації.

РОЗДІЛ 3 ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ СТИЛЮ БАТЬКІВСЬКОГО ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ НА ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ СЕКСУАЛЬНОГО ПРОФІЛЮ ЮНАКІВ

3.1 Обґрунтування методів дослідження

Підбір методик для здійснення емпіричного дослідження був безпосередньо пов'язаний з визначенням складових частин сексуальності, рівня самооцінки та домагань, а також з впливом поведінки та виховання батьків на ці психологічні структури. Для забезпечення перевірки гіпотези та рішення поставлених завдань в дослідженні були використані такі методики:

1. «Оцінка сексуального профілю» О.Ф. Потьомкіної (Додаток А)
2. «Методика діагностики самооцінки» С.Я. Рубінштейн та Т.В. Дембо; в модифікації Г.М. Пріхожан (Додаток Б)
3. «Поведінка батьків і ставлення підлітків до них» Е. Шафера (Додаток В)

Методика «Оцінка сексуального профілю» запропонована в 1993 році О.Ф. Потьомкіною ([Методика оцінки сексуального профілю О. Ф. Потьомкіної | Тест. Психологія \(vseosvita.ua\)](#)). Вона дозволяє виявити особливості сексуальної поведінки у вигляді своєрідного профілю. Методика містить 150 питань, на які пропонується відповісти «так» або «ні». Ця методика містить 14 основних біполярних шкал, що відбивають розподіл форм сексуальної поведінки, а також окремі питання, що стосуються деяких форм сексуальної поведінки, за якими, на погляд автора методики, недоцільно будувати шкалу, а досить лише задати визначеність в даних питаннях.

Методика включає в себе такі характеристики:

- експресивність – бурхливий прояв своїх почуттів, емоційна виразність, розкутість в реакціях;
- сміливість – відсутність страху в спілкуванні з особами протилежної статі, впевненість в своїх сексуальних можливостях;

- користь – орієнтація на матеріальну вигоду в сексуальному спілкуванні;
- вибірковість – строгі критерії в оцінці сексуального партнера;
- гіперсексуальність – висока ступінь сексуальної активності;
- педантичність – надмірна увага до обстановки, в якій здійснюються інтимні контакти, гидливість до неохайності партнера;
- ніжність – прояв чуйності, ласки по відношенню до сексуального партнера і його оточення;
- жертвовність – прагнення, поступаючись своїми інтересами, використовувати свої сили і можливості для вирішення проблем сексуального партнера, більша самовіддача в любові;
- відповідальність – високе почуття обов'язку, прагнення взяти на себе відповідальність за сексуального партнера і наслідки сексуальних відносин;
- любов як найвища цінність – віра в кохання як до вищого почуття, вміння зберегти його навіть при несприятливих ситуаціях;
- ревності – невміння справитися з підозрілістю, нав'язливі конфлікти на ґрунті ревностей;
- різноманітність – потреба в різноманітності сексуальних контактів, їх способів і форм;
- фемінінність – на протигагу маскулінності – жіночність, тонкість, вишуканість, інтуїтивність, прояв діяльності, властивої жінкам;
- небажаність сексуальних контактів на службі.

Також в цій методиці є питання, спрямовані на фіксування факту деяких проявів: здатність відчувати сильні страждання від нерозділеного кохання або втрати коханого, здатність швидко звільнитися від любовної недуги, розлучитися з чоловіком без жалю і переживань, здатність отримувати задоволення від сексу, визнання гетеросексуальних контактів як норми, потреба бути коханим, а не любити самому, вірність як найбільша

цінність, задоволення сексуальним життям, тривалі перерви в сексуальних відносинах, удавання, вияв почуттів, яких немає, бажання змінити стать.

Методика оцінки сексуального профілю призначена для діагностики психологічних особливостей сексуальності людини і дає багатofакторний різнобічний аналіз сексуальних особливостей особистості.

«Методика діагностики самооцінки» С.Я. Рубінштейн та Т.В. Дембо в модифікації Г.М. Прихожан ([Методика діагностика самооцінки Дембо-Рубінштейн. Модифікація Парафіян - ПСИХОЛОГІС \(psychologis.com.ua\)](#)) – метод психодіагностики, спрямований на вивчення самооцінки випробуваного, розроблений Т.В. Дембо в 1962 році і доповнений С.Я. Рубінштейн в 1970 році. Спочатку тест розроблявся Т. В. Дембо з метою вивчення уявлення про щастя. С.Я. Рубінштейн модифікувала і розширила методику, змінив її напрямок на вивчення самооцінки і свідомості хвороби та додав варіанти інтерпретації. Г.М. Прихожан розширила кількість досліджуваних характеристик і адаптувала методику для використання в новому вигляді.

Обстежуваним пропонується на вертикальних лініях відзначити рівень розвитку у них визначених якостей (показник самооцінки) і рівень домагань, тобто рівень розвитку цих же якостей, який би задовольняв їх.

«Методика діагностики самооцінки» в модифікації включає в себе наступні шкали: здоров'я, розум, здатності, характер, авторитет у однолітків, впевненість в собі, зовнішність.

При обробці і аналізі результатів перша шкала не враховується, так як це не особистісна характеристика, а інші шкали максимально точно допомагають зрозуміти, як людина себе оцінює, диференціювати рівень його самооцінки і домагань і визначити чи низькі, адекватні або високі ці показники.

Методика «Поведінка батьків і ставлення підлітків до них» ([«Поведінку батьків і ставлення підлітків до них» е.шафер](#)) вивчає установки, поведінку і методи виховання батьків так, як бачать їх діти в

підлітковому і юнацькому віці. У результатах методики проявляються як об'єктивні, тобто дійсні відносини і стилі виховання батьків, так і суб'єктивні уявлення підлітків, іншими словами ті образи, які створюють підлітки про виховання батьків. Е. Шафер розглядав прийняття, опіку та контроль як основні параметри виховання. Прийняття тут має значення позитивного ставлення до дитини, незалежно від очікувань батьків. Неприйняття ж розглядається як негативне ставлення до дитини, відсутність до нього любові і поваги, ворожість. Поняття психологічного контролю містить як певний тиск і навмисне керівництво дітьми, так і ступінь послідовності в здійсненні виховних принципів. За думкою Е. Шафера поведінку батьків можна описати двома парами важливих ознак: прийняття – прихильність і терпимість – стримування. Наприклад, батьки, які одночасно проявляють прихильність і контроль, можуть бути названі заступними і поблажливими. Батьків, які проявляють неприйняття і схильність до надмірного контролю можна назвати вимогливими і нетерпимими. Батьки, які проявляють неприйняття і не вважають за потрібне обмежувати дитину, можуть вважатися байдужими і недбалими. Пізніше автор провів факторний аналіз і скоротив методику до таких факторів: позитивний інтерес, директивність, ворожість, автономність та непослідовність.

Дана методика містить 50 запитань, які діляться за вищевказаними шкалами. При заповненні методики можливі три варіанти відповіді: "так", "ні", "частково". При цьому випробовуваний повинен заповнити окремий бланк на матір і на батька, це пояснюється різним ставленням кожного з батьків, а також різним сприйняттям характеристик стосовно образу матері і образу батька [9].

Всі перераховані вище методики є валідними і надійними і можуть бути використані для дослідження юнаків і дівчат віком від 18 до 23 років. Вони дають нам можливість повністю оцінити вимірювані характеристики і крім цього дають досить повний аналіз кожної з них, що дозволяє нам

оцінити не тільки явище в цілому, але і його складові частини, а так само знайти зв'язок між досліджуваними особливостями.

3.2. Аналіз результатів емпіричного дослідження

У дослідженні брали участь 27 респондентів віком від 18 до 23 років, що, за періодизацією розвитку І.С. Кона, відповідає пізньому юнацькому віку. В експериментальній групі було 14 дівчат і 13 юнаків. Дослідження проводилося в онлайн-форматі.

Метою цього дослідження є вивчення особливостей психосексуального розвитку та сексуального профілю в кореляції зі стилем дитячо-батьківських відносин в юнацькому віці. Гіпотезою виступає те, що батьківське виховання як соціально-психологічний феномен виступає чинником формування особливостей сексуального профілю у юнаків. Для перевірки цієї гіпотези було використано наступні методики: «Оцінка сексуального профіля» (О.Ф. Потьомкіна), «Методика діагностики самооцінки» (С.Я. Рубінштейн, Т.В. Дембо; модифікація Г.М. Прихожан), «Поведінка батьків і ставлення підлітків до них» (Е. Шафер). Дослідження проводилося у чотири етапи відповідно до цих методик з урахуванням особливостей проведення кожної з них.

На першому етапі було використано методику «Оцінка сексуального профіля» О.Ф. Потьомкіної, спрямовану на виявлення особливостей сексуальної поведінки та окремих характеристик сексуальності особистості.

Результати проведеної методики показали, що показники за всіма шкалами, окрім «Користь», «Сміливість» та «Експресивність», набувають у більшості середнього рівня у кількості від 63% до 81% від усіх опитаних. За шкалою *експресивності* маємо такі результати: високий та середній рівень – 48%, низький рівень – 4%. *Сміливість* можемо відмітити у 48% респондентів на високому рівні, у 37% на середньому рівні та у 15% на низькому рівні. 59% юнаків та дівчат мають низький рівень прояву *користі* у сексуальних

відносинах, 30% мають середній рівень і тільки 11% – високий. *Відповідальність* у сексуальних відносинах на високому рівні притаманна 63% юнаків та дівчат і тільки 4% на низькому. Також можна відмітити показники високого рівня вираженості *вибірковості* у молоді, вони становлять 26% від усієї кількості вибірки, 70% мають середній рівень і 4% низький рівень цієї якості (див.рис. 3.2.1).

Сексуальний профіль особистості

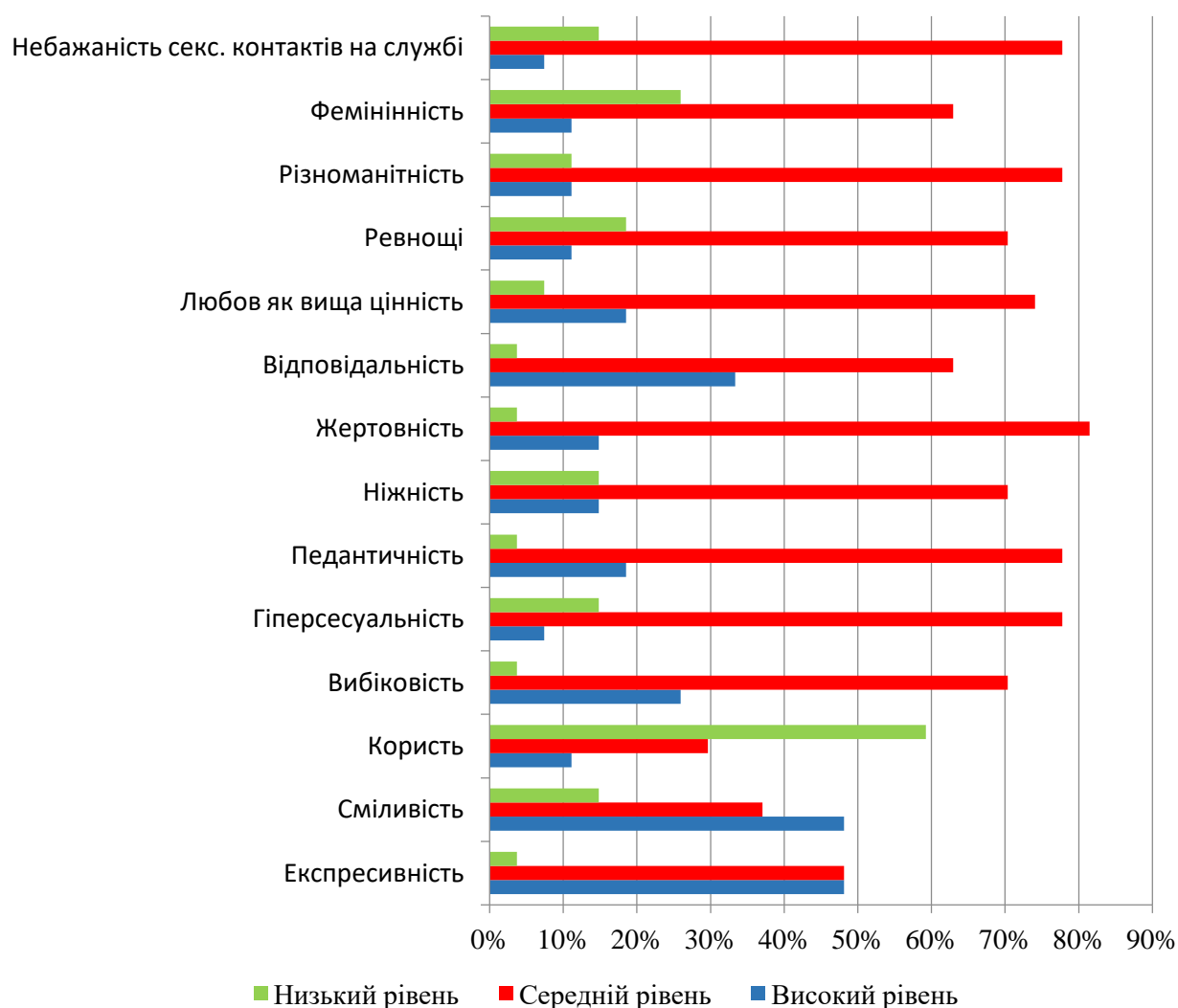

Рис.3.2.1. Результати за методикою «Оцінка сексуального профіля» О.Ф. Потьомкіної

Згідно з отриманими результатами можемо встановити, що сучасні юнаки і дівчата бурхливо проявляють свої почуття, у них відзначається емоційна виразність і висока розкутість в емоційних реакціях. Вони в

переважній більшості не відчувають страху в спілкуванні з особами протилежної статі і тверезо оцінюють свої сексуальні можливості, впевнені і сміливі. Молоді властиві строгі критерії в оцінці можливого сексуального партнера, висока вибірковість, при цьому високе почуття обов'язку і прагнення до відповідальності за свого партнера і за наслідки сексуальних відносин. Опитані не схильні орієнтуватися на матеріальну вигоду в сексуальному спілкуванні і не чекають матеріальних винагород за інтимний зв'язок.

На другому етапі нашого дослідження була проведена методика «Діагностика самооцінки» С.Я. Рубінштейн, Т.В. Дембо в модифікації Г.М. Прихожан, яка спрямована на фіксування рівня самооцінки та рівня домагань (див.рис.3.2.2).

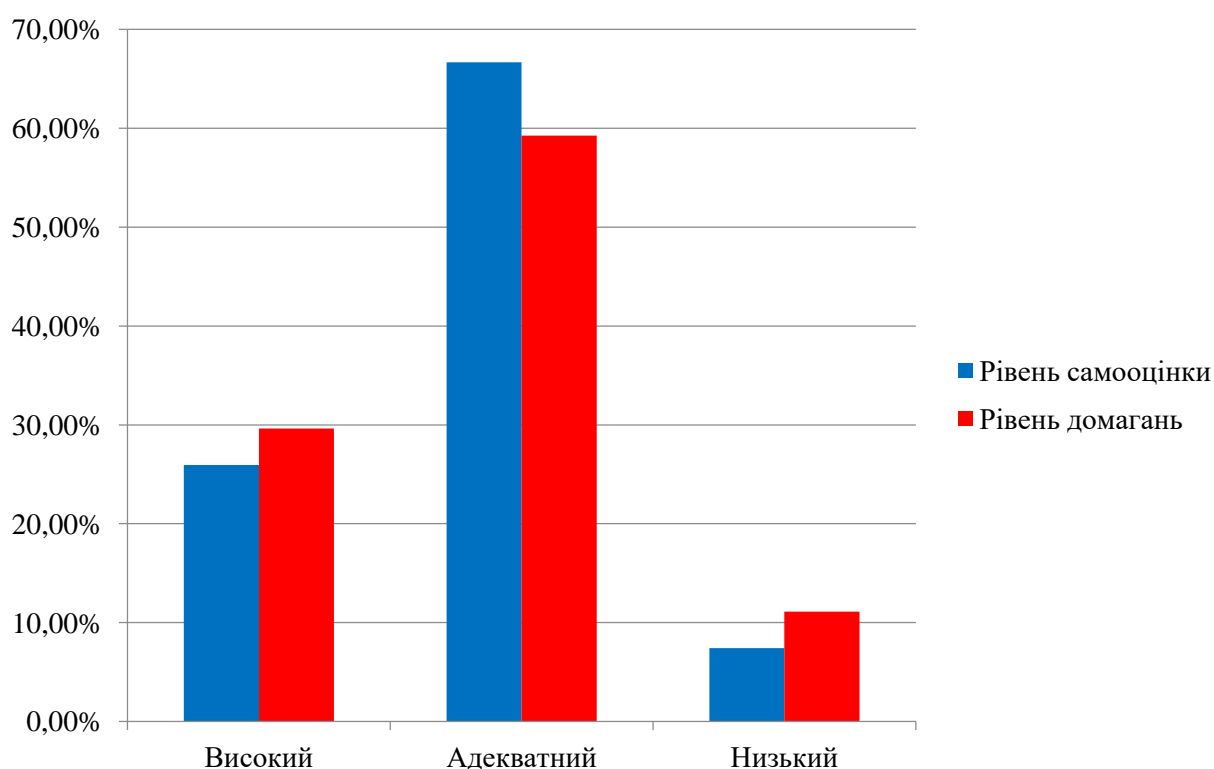

Рис.3.2.2. Порівняння рівню самооцінки та рівню домагань особистості (за методикою С.Я. Рубінштейн, Т.В. Дембо)

Результати методики показали, що 26% опитаних мають високий рівень самооцінки, 67% – середній, і 7% – низький. Рівень домагань

становить на високому рівні у 30% респондентів, на середньому рівні у 59% і на низькому рівні у 11% респондентів.

За отриманими даними можемо зробити висновок, що в більшості опитані юнаки і дівчата схильні об'єктивно оцінювати себе і свої здібності, мати адекватні уявлення про важливість своєї особистої діяльності серед інших людей, власні якості і почуття, гідності і недоліки. Вони відрізняються високим рівнем цілепокладання: вони ставлять перед собою досить складні цілі, що ґрунтуються на уявленнях про свої можливості та здібності, і докладають адекватні зусилля для досягнення цих цілей.

На третьому етапі був проведений тест «Поведінка батьків і ставлення підлітків до них» Е. Шафера, спрямований на діагностику дитячо-батьківських відносин у сім'ї, який розкриває змістовний характер і специфіку виховної практики батьків з точки зору досліджуваних (див.рис. 3.2.3).

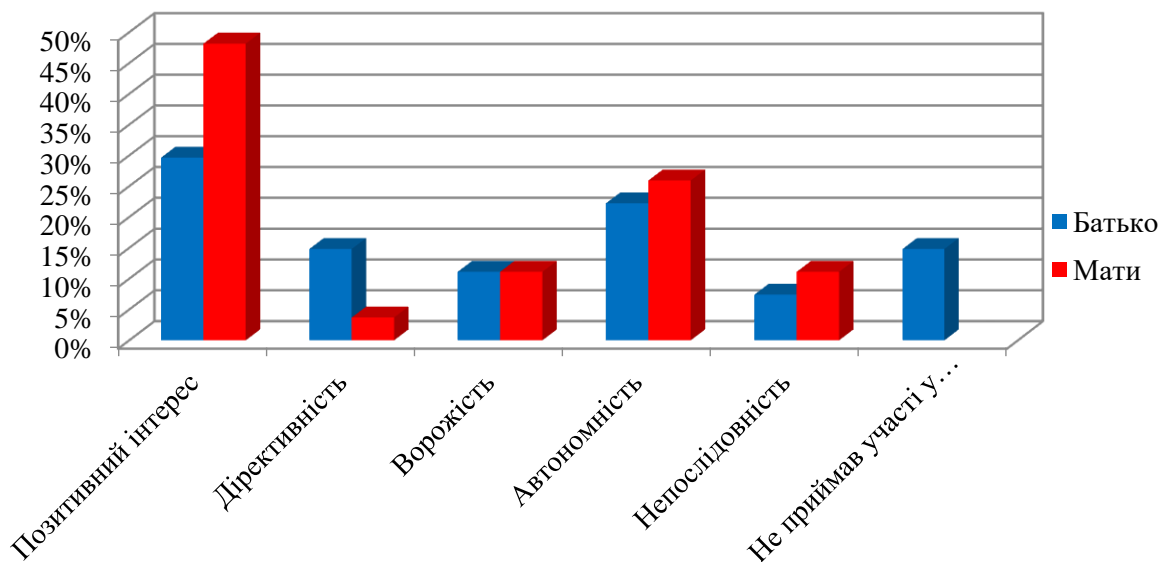

Рис.3.2.3. Оцінка стилю виховання батьків юнаками (за методикою Е. Шафера)

Результати дослідження показали, що найбільш вираженим стилем виховання у батька та матері респондентів став позитивний інтерес, цей показник відмічається у 48% матерів та 30% батьків опитаних. Директивний стиль взаємодії в сім'ї можемо відмітити у 15% отців та 4% матерів. Ворожість є домінуючою у 11% батьків обох статей. Автономний стиль виховання є другим по кількості стилем виховання та становить 22% батьків та 26% матерів. Непослідовність можемо відмітити у 7% отців опитаних та 11% матерей опитаних. Треба відмітити, що у 15% опитаних батько не приймав участі в вихованні дитини.

На основі отриманих результатів можемо зробити висновок, що в сім'ях у сучасної молоді переважають такі типи виховання як позитивний інтерес та автономність, при цьому така взаємодія є домінуючою як у батьків, так і у матерій. Це свідчить про те, що у сучасних сім'ях дітей-юнаків виховують зі схильністю до прояву уваги і інтересу до дитини з боку батьків. У виховуючих є прагнення досягти його розташування, завоювати авторитет в очах юнака чи дівчини. Психологічне прийняття батьками, засноване, перш за все, на довірі. Вони шанобливо ставляться до думки їхньої дитини, заперечують прийняття грубої сили і нероздільної влади у відносинах з ним.

Рівень автономії пов'язаний з такою характеристикою, як свобода діяльності та ціннісних орієнтацій в дитячо-батьківських відносинах. Співпраця з батьками, злагода з ними і прийняття думки та дій дитини як самостійних і не потребує жорстких директив відзначається у юнаків і дівчат з таким типом сімейних відносин.

На четвертому етапі дослідження показники за усіма трьома методиками були співставлені і зведені у таблицю (див. Додаток Г). За усіма даними, які ми отримали можемо зробити висновок, що при домінуючому позитивному інтересі і автономності як стилю батьківського виховання, у юнаків і дівчат проявляється переважання адекватного рівня самооцінки та рівня домагань. Іншими словами, зацікавленість діяльністю і особистісними

якостями дитини, прийняття його захоплень і життєвих орієнтацій, при цьому достатня свобода дій і думок дитини і відсутність жорстких директив в сукупності призводять до оптимальної оцінки себе і своїх можливостей, ефективного потенціалу досягнень і усвідомленого цілепокладання.

У структурі сексуального профілю можемо зафіксувати вираженість експресивності, сміливості, вибірковості та відповідальності, при цьому відзначається низький рівень корисливості. На основі вищевказаних особливостей, можемо зробити висновок, що юнаки та дівчата в сучасному світі яскраво висловлюють власні емоції, рішуче підходять до сексуальних відносин, не бояться взаємодії з представниками протилежної статі, при цьому не чекають матеріальної винагороди за інтимне спілкування, відповідально підходять до вибору партнера, несуть відповідальність за свого партнера, свої вчинки і наслідки сексуального спілкування, що говорить про зрілість структури особистості.

Всім зазначеним якостям сприяє те, що стиль батьківського виховання в сім'ї не передбачає жорстких норм, правил і рамок, прихованої або відкритої ворожості, яскравого нерозуміння і неприйняття або байдужості до дитини. Він спрямований на позитивний інтерес, співробітництво, розуміння і прийняття. У такій сім'ї присутній високий рівень довіри, кожен готовий надати один одному допомогу. Думка всіх членів сім'ї враховується при вирішенні важливих питань, а дитина сприймається як самостійна особистість. Такий підхід сприяє гармонійному розвитку особистості, що в результаті призводить до сформованості, зрілості людини в сексуальному спілкуванні і інтимних відносинах.

Висновки до розділу 3

У результаті проведення емпіричного дослідження було виявлено, що у опитаних на високому рівні проявляються такі характеристики сексуального профілю, як експресивність, сміливість, вибірковість та відповідальність, а на низькому – корисливість. Більшість досліджених юнаків та дівчат мають адекватний рівень самооцінки та домагань. При дослідженні відносин у їхніх сім'ях ми отримали інформацію, що дітей виховують у атмосфері прийняття та розуміння, без використання директив та ворожості по відношенню до дітей.

Результати дослідження показали, що при домінуючому позитивному інтересі до дитини в сім'ї і достатньої автономності юнаків і дівчат у них переважає адекватна життєвим обставинам і об'єктивним особистісним характеристикам самооцінка і оптимальний рівень домагань, прагнень до досягнення мети і зусиль прикладених для досягнення результатів в особистісній діяльності. Адекватність самооцінки і домагань в сукупності з ліберальним або демократичним підходом до виховання дитини провокує формування в структурі сексуального профілю здорової емоційної зрілості, рішучості у відносинах з об'єктами сексуальних відносин, вибірковості у виборі сексуального партнера і відповідальності за статевий контакт і його наслідки. Юнаки і дівчата при переважанні всіх вказаних факторів формують цілісну структуру адекватного сексуального профілю, не ставлячи на перше місце вторинні вигоди у вигляді матеріальних цінностей. Їх погляди вільніші, припускають більшу відкритість, але при цьому молодь не втрачає критичного мислення і осмисленого підходу до сексуальної сфери життя.

Таким чином, результати емпіричного дослідження показали, що стиль батьківського виховання є одним з чинників формування сексуальності особистості в юнацькому віці.

ВИСНОВКИ

В сучасному суспільстві питання сексуальності, статевої ідентифікації, інтимного спілкування і взаємодії загострюються і вимагають вирішення конфліктних питань. Важливим стає визначити особливості перебігу процесів і факторів, які впливають на формування сексуальності особистості.

У нашому дослідженні ми вибрали юнацький вік як період, коли сексуальний профіль людини остаточно формується і набуває особистісних особливостей. В результаті аналізу теоретичних джерел щодо визначення, особливостей протікання і періодизації юнацького віку було визначено, що юнацький вік – це певний етап в онтогенезі людини, який відповідає закінченню і переходу від підліткового віку до зрілості, тобто самостійного дорослого життя. Цей період охоплює два етапи: рання юність (15-18 років) та пізня юність (18-23 років).

Юність – складний період, який характеризується закінченням формування структур особистості. Перед юнаками і дівчатами стоїть завдання реалізації себе, самовизначення, самостійності, осмислення своїх сенс-життєвих орієнтацій і побудова планів на майбутнє життя. Важливими стають питання моральної свідомості і власного стійкого світосприйняття. Це пора самоаналізу і самооцінювання. У цьому віці адекватність самооцінки вирішує якість подальшого життя людини, допомагає йому тверезо оцінити свої якості і можливості, зіставити себе з іншими людьми і знайти баланс між Я-реальним і Я-ідеальним, а також самооцінка є фактором, що впливає на досягнення цілей і реалізацію себе. Самооцінка – це складна система визначення власного значення і цінності. Це структурне утворення, що включає функціональні характеристики, які реалізують особистість в різних сферах його життєдіяльності.

Самооцінка динамічна і її мінливість залежить від великої кількості факторів, будь то досягнення чи провали, загальний емоційний стан, деформація структур особистості або оцінка оточуючих. Але не можна

применшувати вплив виховання в батьківській родині на самооцінку і формування окремих якостей особистості. Батьківське виховання – це особливий соціально-психологічний феномен, який є фундаментальним для формування безлічі особистісних якостей і орієнтацій. Навіть відносно стійкі характеристики дитини піддаються батьківському контролю і поведінкової корекції, що дає нам новий, абсолютно унікальний набір якісних характеристик окремої особистості. Всю сукупність методів і прийомів виховання часто узагальнюють і вводять поняття "стилю батьківського виховання". Стиль батьківського виховання – це спосіб відношення батьків до дитини, застосування ними певних прийомів і методів впливу на дитину, що виражаються у своєрідній манері поводження і взаємодії з дитиною. Існує безліч класифікацій сімейного виховання, але їх об'єднують базові типи взаємодії: диктат, опіка, невтручання і співробітництво. Всі перераховані методи не є чітко вираженими у конкретних батьків, а доповнюють один одного, при цьому комбінація цих типів дає неповторний вплив на формування особистості. Метою даного дослідження полягала у пошуку взаємозв'язку між стилем батьківського виховання і його впливом на окремі якості особистості в юнацькому віці, а саме на самооцінку і особливості сексуального профілю. В результаті проведеного дослідження нам вдалося виявити взаємозв'язок цих феноменів і зафіксувати вплив конкретних особливостей сімейного виховання на самооцінку і формування сексуальності.

У результаті проведення емпіричного дослідження було виявлено, що при поєднанні розташування, зацікавленості своєю дитиною, прийняття її як особистості з наданням дитині достатньої автономності формується сексуальний профіль, який характеризується відкритістю і свободою прояву емоцій. Такі юнаки і дівчата рішучі у вчинках, не відчують негативних емоцій при спілкуванні з представниками протилежної статі, вміють контролювати ситуацію інтимної близькості і критично підходити до організації власного сексуального життя. Сучасні юнаки та дівчата з подібним

стилем виховання в сім'ї не орієнтуються на матеріальні вигоди, вони вибагливі, але при цьому не прагнуть перекласти відповідальність за статеві відносини на своїх партнерів, а самі готові взяти на себе відповідальність за об'єкта сексуального потягу і наслідки цієї взаємодії.

Таким чином гіпотеза дослідження – батьківське виховання як соціально-психологічний феномен виступає чинником формування особливостей сексуального профілю у юнаків підтвердилася.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акимова Л.Н. Психология сексуальности. Учебное пособие. Одесса: СМІЛ, 2005. 198 с.
2. Андреева Т. В.. Психологія сучасної сім'ї. Монографія. - СПб.: Речь. - 436 с.: Ил., 2005
3. Ануфрієва Н. М. А73 Соціальна психологія: Навч.метод. комплекс — К.: МАУП, 2006. — 200 с. — Бібліогр.: с. 192–193.
4. Байер О. Материнське виховання як фактор розвитку перфекціонізму. Вісник Дніпропетровського університету. – 2016. – № 22. – С. 11–18.
5. Барінова Н.В. Психологічні особливості відношення батька як чинник формування статевої ролі Я-концепції у дівчат-підлітків. (Укр. яз.). Автореф. дис. канд. психол. наук: 19.00.07 / Харк. нац. ун-т ім. В.Н.Каразіна. Х.,2006.—20с.
6. Боришевський М. Й. Психологічні питання статевого виховання учнів. Проблеми викладання курсу етики і психології сімейного життя. – К., 1990. – С. 13–29
7. Вавілова А.С. Вплив стилів батьківського виховання на рівень тривожності молодших школярів. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Психологія, Том 32 (71) № 2 2021. С.123-127
8. Вавілова А. С. Особливості перфекціонізму у дітей та підлітків з розладами емоційної сфери. Український психологічний журнал. – 2017. – № 3 (5). – С. 31–42.
9. Власова О.І. Педагогічна психологія: Навч. посібник —К.: Либідь, 2005. - 400 с
10. Воликова С. В. Родительский перфекционизм – фактор развития эмоциональных нарушений у детей, обучающихся по усложненным программам. Вопросы психологии. – 2006. – № 5. – С. 23–32.
11. Говорун Т. Стать та сексуальність: психологічний ракурс / Т. Говорун, О. Кікінежді. -Тернопіль: Навчальна книга «Богдан», 1999. -343 с.

- 12.Городяненко В.Г. Соціологія. Підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Академія, 2002. 560 с.
- 13.Городнова Н.М. Соціально-психологічні чинники становлення статеворольової ідентифікації підлітків. (Укр. яз.). Автореф. дис. канд. психол. наук: 19.00.07 / Ін-т педагогіки і психології профес. освіти АПН України. — К., 2006. — 24 с.
- 14.Горностаї П.П. Гендерний розвиток та гендерна ідентичність особистості, особливості чоловічої та жіночої соціалізації Гендерні студії: освітні перспективи (навч.-метод. матеріали). - К.: ПЦ "Фоліант", 2003. - С. 5-21.
- 15.Гритчук Г.В. Гендерні уявлення як чинник формування індивідуального життєвого стилю в юності (Укр. яз.). Автореф. дис. канд. психол. наук: 19.00.07 / Нац. акад. Держ. прикордон. служби України ім. Б. Хмельницького. — Хмельниц. , 2008. — 20 с.
- 16.Груба Т. В. Сімейні чинники, що впливають на розвиток перфекціонізму особистості. Київський науково-педагогічний вісник. – 2016. – № 7. – С. 43–50.
17. Гупаловська В.А. Психологічні особливості сексуальних установок молоді Психологічні науки. -2013. -Т. 2, вип. 10 (91). -С. 89-94.
- 18.Дідковська Л.І. Психологічні особливості ставлення до сексу осіб віку ранньої дорослості Психологічні науки. -2014. -Вип. 2.12 (103). -С. 72-79.
19. Донець О.І. Сексуальні установки жінок в юнацькому віці. Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і Психологія». Педагогічні науки. 2018. № 2 (16). С.52-56
20. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія. Навч. посіб. — К.: Центр учбової літератури, 2012. — 424 с.
21. Дубовик М.О Батьківські стилі виховання та сексуальна поведінка осіб з розладами аутистичного спектра Режим доступу: Батьківські стилі

виховання та сексуальна поведінка осіб з розладами аутистичного спектра (neurocorrection.com.ua)

22. Захарова Є. І. Розвиток особистості в ході освоєння батьківської позиції // Культурно-історична психологія. 2008. № 2. С. 24-28.
23. Карабанова О. А. Психологія сімейних відносин та основи сімейного консультування. М.: Гардарики, 2005
24. Карпенко Є. Вікова та педагогічна психологія : Актуальні студії сучасних українських учених : навч. посібник. – Дрогобич : Посвіт, 2014. – 152 с
25. Корнєв М.Н., Коваленко А.Б. Соціальна психологія: Підручник. — К., 1995. - 304 с.
26. Кудріна Т. С, Вавілова А. С. Роль батьківського виховання у формуванні деструктивного перфекціонізму підлітків. Український психологічний журнал: збірник наукових праць. КНУ імені Тараса Шевченка. – К., 2018. – № 3 (9). – С.96-106
27. Кутішенко В.П. Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій): навчальний посібник.-К.: Центр учбової літератури, 2010.-128с.
28. Лідерс А. Г.. Психологічне обстеження сім'ї: навч. посібник-практикум для студ. фак. психології вищ. навч. закладів / А. Г. Лідері. - 2-е вид., Стер. - М.: Видавничий центр «Академія». - 432 с., 2007
29. Логвінова Д.В. Вплив гендерних установок на статево-рольове самовизначення старших підлітків (Укр. яз.). Автореф. дис. канд. психол. наук: 19.00.07 / Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. — Х. , 2007. — 20 с.
30. Оліфірович Н. І., Зінкевич-Куземкіна Т. А., Велента Т. Ф.. Психологія сімейних криз. - СПб.: Речь. - 360 с., 2006
31. Павлик, Н. В. Психологія гармонізації характеру в юнацькому віці: Монографія. – К.: Логос, 2015. – 383 с. – Бібліогр.: – С. 366-383.
32. Павелків Р. В. Вікова психологія: підручник / Р.В.Павелків.- Вид. 2-е, стер. - К.: Кондор, 2015. - 469 с.

- 33.Роджерс К. Психологія подружніх відносин. Можливі альтернативи / Пер. з англ. В. Гаврилова. - М.: Изд-во Ексмо. - 288 с. (Серія «Психологія для всіх»), 2002
- 34.Савчин М.В. Вікова психологія. Навчальний посібник. Київ: Академвидав, 2011. 384 с.
- 35.Соціальна психологія : навч. посіб. для здобувачів ступеня бакалавра / Н. Ю. Воляннюк, Г. В. Ложкін, О. В. Винославська, І. О. Блохіна, М. О. Кононець, О. В. Москаленко, О. І. Боковець, Б. В. Андрійцев ; КПІ ім. Ігоря Сікорського. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2019. 254 с
- 36.Токарева Н. М. Шамне А. В. Вікова та педагогічна психологія : навчальний посібник [для студентів вищих навчальних закладів] / Н. М. Токарева, А. В. Шамне. – Київ, 2017 – 548 с.
- 37.Besteiro E.M., Quintanilla A. The relationship between parenting styles or parenting practices, and anxiety in childhood and adolescence: a systematic review. *Revista espanola de pedagogia*. 2017. V. 75. № 267. P. 337–351.
- 38.Cowan P.A., Cowan C.P., Pruett M.K. Fathers' and mothers' attachment styles, couple conflict, parenting quality, and children's behavior problems: an intervention test of mediation. *Attachment and human development* . 2019. V. 21.5. P. 532–550 .6
- 39.Parenteau A.M., Alen N.V., Deer L.K. Parenting matters: Parents can reduce or amplify children's anxiety and cortisol responses to acute stress. *Development and Psychopathology*. 2020. V. 32. № 5. P. 1799–1809

ДОДАТКИ

Батько
Мати
Рівень домагань
Рівень самооцінки
Експресивність
Сміливість
Користь
Вибірковість
Гіперсексуальність
Педантичність
Ніжність
Жертовність
Відповідальність
Любов як вища цінність
Ревнощі
Різноманітність
Фемінінність
Небіжаність сексуальних контактів на службі

1	Д	Н	А	А	В	В	В	С	С	В	С	С	В	С	С	С	В	С
2	В	В	А	А	С	С	В	В	С	С	Н	Н	Н	Н	С	С	Н	С
3	Д	Д	В	В	В	Н	Н	В	С	С	В	В	С	В	С	С	В	С
4	Д	ПИ	В	В	В	С	Н	В	С	С	Н	С	С	С	С	С	С	С
5	ПИ	ПИ	В	А	В	В	С	С	Н	С	С	С	В	В	Н	С	С	С
6	В	А	В	А	Н	Н	С	С	С	В	В	С	В	С	С	С	С	С
7	-	ПИ	А	А	С	В	Н	С	С	С	С	С	В	В	С	С	Н	Н
8	ПИ	ПИ	А	А	С	С	Н	В	С	С	С	С	С	С	В	Н	Н	В
9	ПИ	ПИ	А	А	В	С	Н	С	С	С	В	В	В	С	С	С	С	С
10	А	А	А	А	В	В	Н	С	С	С	С	С	В	С	С	С	Н	С
11	ПИ	ПИ	В	В	С	С	С	С	С	С	С	С	С	С	В	С	Н	С
12	-	В	А	А	С	Н	С	С	Н	С	С	В	С	В	С	С	С	С
13	-	ПИ	А	А	С	С	Н	С	Н	С	С	В	В	С	С	С	С	В
14	А	ПИ	А	А	С	В	Н	С	С	С	С	С	С	С	С	С	Н	С
15	А	ПИ	Н	Н	С	С	Н	С	Н	В	С	С	С	С	С	С	С	Н
16	Д	ПИ	В	В	В	В	В	В	С	В	С	С	С	С	С	Н	С	С
17	ПИ	А	А	А	С	С	С	Н	С	С	Н	С	С	С	Н	С	С	С
18	Н	А	А	А	В	В	Н	С	В	Н	С	С	С	С	С	С	С	Н
19	В	В	А	Н	С	Н	Н	С	С	С	Н	С	С	Н	С	С	С	С
20	ПИ	ПИ	А	В	В	В	Н	С	С	С	В	С	С	В	С	В	С	С
21	ПИ	ПИ	В	А	В	В	С	С	В	С	С	С	С	С	С	С	С	С
22	А	ПИ	Н	А	С	С	Н	С	С	С	С	С	С	С	Н	В	С	С
23	-	Н	Н	А	В	С	Н	В	С	С	С	С	В	С	В	С	С	С
24	А	А	А	В	С	В	Н	С	С	С	С	С	В	С	С	С	Н	С
25	А	А	А	А	В	В	С	С	С	С	С	С	С	С	Н	С	С	Н
26	ПИ	А	В	В	С	В	С	В	С	В	С	С	С	С	С	Н	В	С
27	Н	Н	А	А	В	В	Н	С	С	С	С	С	С	С	Н	В	С	С

Позначення з таблиці:

«ПІ» – позитивний інтерес;

«Д» – директивність;

«В» – ворожість;

«А» – автономність;

«Н» – непослідовність;

«-» – не приймав участі у вихованні дитини;

«Н» – низький рівень;

«С» – середній рівень;

«В» – високий рівень.